

УДК 378.147:373.31

С. Ю. МАСИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

СПІВВІДНЕСЕННЯ ПОНЯТЬ “КУЛЬТУРА” ТА “ОСВІТА”

У статті визначено, що культура та освіта інтегруються на рівні соціуму, в історичному контексті; на рівні конкретних соціальних інститутів, сфери або середовища розвитку людини; на рівні навчальних дисциплін. Зазначено, що між ними існує діалог, при якому культура визначає сенси освіти, а освіта розширює сенсове поле культури. Взаємодію освіти та культури розглянуто в багатьох аспектах: культурологічної парадигми опису й прогнозування образу культурної та освіченої людини конкретної історичної епохи; розкриття специфіки культурно-освітнього середовища людини, що зростає; полікультурної освіти; культурно-історичного типу освітньої системи (школи, ВНЗ), узагальнення, збереження й відродження культурно-освітніх традицій народу, етносу, нації; навчальних дисциплін культурологічної спрямованості; шляхів і способів розвитку культури суб'єктів освіти.

Ключові слова: культура, освіта, особистість, культурно-освітнє середовище, полікультурна освіта, діалог, сенс, суб'єкти освіти.

Культура та освіта перебувають у центрі уваги всієї світової спільноти, виступаючи в якості провідних чинників суспільного прогресу й розвитку цивілізації. Інтенсивність соціокультурних змін зумовлює трансформаційні процеси в освіті. Зміна освітньої парадигми внаслідок глобальних соціокультурних перетворень передбачає становлення нового типу культури та освіти.

Розглядаючи культуру, не можна не проаналізувати таке поняття, як освіта, оскільки на сучасну систему освіти суспільство поклало історичну місію – долучити студента до загальнолюдської культури. Між культурою та освітою існує прямий та опосередкований зв'язок. Освіта є основним соціокультурним механізмом, який людство як сукупний суб'єкт пізнання створює й використовує для цілеспрямованого впливу на процес свого розвитку. Відхід освіти від культури неможливий, оскільки в культурі зосереджуються всі сенси людського буття. Культура та освіта перебувають у діалозі. Діалог з культурою створює умови вибору цінностей освіти на певному історичному етапі. Теорія сенсу, її інтеграційна інтерпретація дає можливість зрозуміти діалогічний аспект педагогічних проблем.

На думку сучасних дослідників, проблеми в освіті виникають не внаслідок економічних криз, а зумовлені хаотичністю розвитку культури та нездатністю освіти вмістити в себе культуру. Освіта потребує самозмін через діалог із культурою як єдиної можливості, щоб залишитися в її сфері.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури розглянути співвіднесення культури та освіти.

Короткий огляд сучасних теорій культури дає підстави говорити про те, що освітні системи можна розглядати з позицій будь-якої з них. Однією

з теорій, на основі якої можна здійснити аналіз сучасних тенденцій розвитку педагогіки вищої школи, спрямованих на формування цінностей, умов і механізмів розвитку особистості в освіті, є концепція діалогу культур. Технократичні тенденції, що визначали впродовж багатьох років діяльність всієї вищої школи, були продуктом природничо орієнтованого підходу до системи освіти. Проблему можна вирішити, перебудувавши роботу вищої школи на інших методологічних підставах, в тому числі й на теоретичних посиланнях концепції діалогу культур [1, с. 15–19].

Культура людства багата й різноманітна. Вона виникла на самих ранніх стадіях розвитку суспільства та нерозривно пов'язана з його історією. На перших етапах історії культура розвивалася на основі суспільних відносин і відображала діалектику загальнолюдських, соціально-групових і класових інтересів і потреб матеріально-практичної та духовної діяльності людей (Л. Баткін, Л. Кертман, М. Петров та ін.).

Термін “культура” вживають для характеристики матеріального та духовного рівня розвитку певних історичних епох, суспільно-економічних формацій, конкретних суспільств, народностей і націй (наприклад, антична культура, соціалістична культура, культура майя), а також специфічних сфер діяльності або життя (культура праці, художня культура, культура побуту). В більш вузькому сенсі термін “культура” зараховують лише до сфери духовного життя людей (Б. Бім-Бад, Г. Вижлецов, Є. Рапаевич та ін.).

Сьогодні не існує загальноприйнятого поняття “культура”, при цьому в світовій літературі існують сотні його визначень. У традиційному розумінні слово “культура” (від лат. culture) спочатку означало обробіток, обробку ґрунту. Згодом цей термін було перенесено римлянами на людину, він став означати її виховання, освіту, тобто “обробіток людини”. В культурології прийнято вважати, що термін “культура” вперше з'явився в Цицерона в розумінні розумової діяльності. Культурі в цьому сенсі стали протиставляти поняття некультурності, варварства та дикості (Р. Апресян, Є. Ботвинник, О. Джуринський, Б. Еренгросс та ін.).

У педагогічному словнику поняття “культура” (від лат. cultura – обробіток, виховання, розвиток, шанування) – історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений у типах і формах організації життя та діяльності людей, у їх взаєминах, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях. Культура в освіті є її змістовною складовою, джерелом знань про природу, суспільство, способи діяльності, емоційно-вольове та ціннісне ставлення людини до оточуючих, праці, спілкування тощо [2].

Культура – це обробіток, виховання, освіта, розвиток, шанування, історично визначений рівень розвитку суспільства та людини, виражений у типах і формах організації життя та діяльності людей, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях [3].

У науково-педагогічному глосарії дають таке визначення: “культура” – це творча діяльність людини в усіх сферах буття та свідомості, як минула,

матеріалізована в тих чи інших культурних цінностях, так і сьогоднішня, і майбутня, яка ґрунтується на освоєнні культурної спадщини, або як різнобічна, складноорганізована, поліфункціональна й динамічна цілісність [4].

Культура спочатку передбачала цілеспрямований вплив людини на природу (обробка землі тощо), а також виховання й навчання самої людини. Виховання включало не лише розвиток уміння відповідати існуючим нормам і звичаям, а й заохочення бажання їм слідувати, формувало впевненість у тій або іншій здатності культури задовольняти потреби й запити людини того часу [5].

Поняття “культура” відрізняється незвичайною складністю; вона є цілісністю, органічною сполукою багатьох боків людської діяльності; її проблеми виникають вже тоді, коли співорганізовані побут, мистецтво, наука, особистість і суспільство; культура є стилем життя, і в цьому сенсі вона є творчістю самого життя, але не несвідома, а усвідомлена; культура визначається зростанням людської самосвідомості, вона індивідуальна й універсальна одночасно та передбачає перетин індивідуалізму й універсальності; перетин цього є “Я”. Культура завжди є культурою “Я” [6, с. 91].

Важливою ознакою культури є її всепроникаючий характер, невідмінне включення в усі сфери життя суспільства й особистості. Людина використовує природні багатства, вдосконалює спосіб життя, освоюючи культуру [7, с. 223].

Головне значення культури полягає в постійному сприянні духовному розвитку людини, всебічному розкриттю її талантів, обдарувань і здібностей (Є. Бондаревська, С. Гессен, В. Розанов та ін.).

Культура є складним і багатогранним суспільним явищем, що історично розвивається, способом освоєння діяльності, створення цінностей, реалізацією творчого потенціалу людини в матеріальній та духовній сферах [8, с. 116].

Пояснення культури зумовлює прагнення до співпадіння, злиття з розумінням людини як творчого суб’єкта, який творить сам себе, прагне втілити в життя систему своїх цінностей (Ю. Бромлей, О. Газман та ін.).

Поняття культури як загальне поняття не можна виразити через якесь одне визначення, отримане за допомогою формально-логічної процедури. Можна виділити низку досить поширених в українській та зарубіжній науках підходів до осмислення феномена культури [9, с. 347]:

– аксіологічний: визначення культури полягає у виділенні ціннісної сфери буття людини; культура – реалізація ідеально-ціннісних цілей людини, суб’єктивно-об’єктивних відносин зі світом [10, с. 112];

– діяльнісний: культура є специфічним способом людської життєдіяльності; це діалектично реалізований процес поєднання його об’єктивних і суб’єктивних моментів, передумов і результатів [10, с. 113];

– семіотичний: культура – це позабіологічно знаковий механізм передачі досвіду, так званий соціокод, знаково закріплена сукупність діяльнісних схем, що забезпечують соціальне наслідування; є суспільним утво-

ренням принципово важливих для її розуміння знакових систем. Символи, знаки є тими засобами реалізації цінностей і смислів культури, які найбільш доступні для вивчення. Тим самим культура має символічно-комунікаційну природу [10, с. 114];

– структуралістський: культуру розглядають як сукупність соціальних елементів, “культурних зразків”, що регулюють людську діяльність (шлюб, сім’я, тексти, звичаї, символи тощо) без урахування особистісного чинника [10, с. 114];

– соціологічний: культуру трактують як систему соціальних інститутів, які надають суспільству системну якість, що дає змогу підтримувати стійку цілісність, відмінну від природи. В такому трактуванні культура ототожнюється з функціонуванням громадських інститутів і підсистем культури [10, с. 115].

Рівень розвитку культури особистості безпосередньо залежить від розвитку творчого потенціалу людини, зокрема від її рефлексивної складової. Рефлексивна культура включає готовність і здатність творчо, повному осмислювати й вирішувати проблемні моменти, виходити з внутрішніх і зовнішніх конфліктних станів і ситуацій, уміння знаходити нові сили, сенси та цінності, залучати й залучатися в неперервні системи міжособистісних і ділових відносин, ставити та вирішувати неординарні практичні завдання.

Культура має здатність просвіщати, надихати й зміцнювати людський характер і означає турботу про розвиток творчого принципу буття. Принцип культури є принцип “я можу”. На думку В. Зінченко, “культура – це зусилля, але це моє зусилля, а не насильство відносно мене” [11]. Культура показує людині норми, приклади ставлення до життя та зразки поведінки, тобто визначає межі самореалізації людини [12].

Культура особистості має досить високий ступінь складності, щоб, приміряючись до різних культурних зразків, вона знайшла собі соціально-культурну нішу. Так, П. Горностай вважає, що інтеріоризація особистістю культурного досвіду людства в процесі соціалізації є найважливішим механізмом переходу з потенційного в актуальний стан [13]. Внутрішній розвиток особистості, на думку С. Гессена, має відповідати зовнішній культурі, одній із можливостей здобуття внутрішньої цілісності особистості та поступового зростання внутрішньої свободи [14].

О. Вейнінгер, М. Мамардашвілі вважають, що свобода є основою, без якої ускладнюється освоєння культури [15]. На думку В. Біблера, на гуманістичному рівні розвитку особистість створює свою культуру, а її спілкування перетворюється на діалог культур [16].

Важлива функція освіти полягає в тому, що своїм змістом вона закладає базові, фундаментальні основи індивідуальної культури особистості (розумової, моральної, екологічної, естетичної, економічної, правової тощо) та сприяє осмисленню освіти в контексті життєдіяльності та залучення до культури.

Освіта – це процес передачі накопичених поколіннями знань і культурних цінностей. Зміст освіти формується та поповнюється зі спадщини культури, а також із життя та практики людини. Освіта є соціокультурним феноменом і виконує відповідні соціокультурні функції: є способом соціалізації особистості та наступності поколінь; середовищем спілкування та залучення до світових цінностей, досягнень науки й техніки; прискорює процес розвитку та становлення людини як особистості, суб'єкта та індивідуальності; забезпечує формування духовності в людині та її світогляду, ціннісних орієнтацій і моральних принципів [17, с. 25–26].

Освіта є необхідним і важливим чинником розвитку як окремих сфер (економіки, політики, культури), так і всього суспільства. Наразі формується світовий освітній простір як один з оптимальних та інтенсивних способів входження людини в світ науки й культури. Саме в процесі освіти людина засвоює культурні цінності. Вчені-педагоги сьогодні об'єднують зусилля у сфері освіти, прагнучи виховати громадянина світу, який знає свою рідну культуру та з повагою ставиться до інших культурних світів.

Освіта проявляє себе як практика соціалізації людини й наступності поколінь людей. Тому освіта дає змогу втримувати процес відтворення та передачі історичного й соціально досвіду та одночасно закріплювати в свідомості молодого покоління нові політичні та економічні реалії, нові орієнтири суспільного й культурного розвитку. Одним із головних завдань освіти є підготовка молодого покоління до самостійного життя, формування образу майбутнього. Перспектива майбутнього відкривається під час освоєння різних форм життєдіяльності людини: навчання, праці, спілкування, професійної діяльності, дозвілля [18, с. 91–99].

Як елемент культури освіта є механізмом формування суспільного й духовного життя людини та галуззю масового духовного виробництва.

Освіта в культурі є системою трансляції культурно оформлених зразків людської діяльності. У процесі навчання й виховання людина освоює соціокультурні норми, що мають культурно-історичне значення. В результаті освоюються норми моралі, моральної поведінки людини в соціальній групі та на виробництві, в сім'ї, громадських місцях, правила спілкування, міжособистісних і ділових контактів. Сенс освіти полягає не лише в трансляції соціального досвіду в часі, а й у відтворенні усталених форм суспільного життя в просторі культури [19, с. 36].

Освітні системи як культурні соціальні інститути здійснюють цілеспрямовану підготовку молодого покоління до самостійного життя в сучасному суспільстві. Освіта є активним прискорювачем культурних змін і перетворень у суспільному житті та в окремій людині.

Духовний початок у людині самопроявляється завдяки її “вростанню” в культурну спадщину сім'ї та культурну традицію, яку вона освоює впродовж усього життя за допомогою процесів освіти, виховання та професійної діяльності. В освітньому процесі педагоги створюють умови та обирають такі засоби й технології, які забезпечують особистісне зростання тих, хто навчається, розвиток їх суб'єктних властивостей і прояв індивідуаль-

ності. Кожна навчальна дисципліна й певна освітня технологія орієнтовані на розвиток культурних якостей людини [20, с. 90].

Висновки. Отже, взаємодію освіти та культури можна розглядати в таких аспектах: культурологічної парадигми опису й прогнозування образу культурної та освіченої людини конкретної історичної епохи; розкриття специфіки культурно-освітнього середовища людини, що зростає; полікультурної освіти; культурно-історичного типу освітньої системи (школи, ВНЗ), узагальнення, збереження та відродження культурно-освітніх традицій народу, етносу, нації; навчальних дисциплін культурологічної спрямованості; шляхів і способів розвитку культури суб'єктів освіти.

Культура та освіта інтегруються: на рівні соціуму, в історичному контексті; на рівні конкретних соціальних інститутів, сфери або середовища розвитку людини; на рівні навчальних дисциплін. Між ними існує діалог, при якому культура визначає сенси освіти, а освіта розширює сенсове поле культури.

Список використаної літератури

1. Валицкая А. П. Философские основания современной парадигмы образования / А. П. Валицкая // Педагогика. – 1997. – № 3. – С. 15–19.
2. Каптерев П. Ф. Дидактические очерки. Теория образования [Электронный ресурс] / П. Ф. Каптерев. – Москва, 1982. – Режим доступа: http://dugward.ru/library/kapterev_pf/kapterev_p_f_didakticheskie_oчерki.html.
3. Петровский А. В. Воспитатели и дети: источники роста / А. В. Петровский. – Москва : Аспект-пресс, 1994. – 362 с.
4. Научно-педагогический глоссарий [Электронный ресурс] / автор-сост. В. И. Тузлукова. – Режим доступа: <http://alumni.iubip.ru/Sokolova/lexicography/glossary.htm>.
5. Библер В. С. Нравственность. Культура. Современность / В. С. Библер. – Москва : Знание, 1990. – 62 с.
6. Артановский С. Н. Некоторые проблемы теории культуры / С. Н. Артановский. – Ленинград : ЛГИК им. Н. К. Крупской, 1977. – 83 с.
7. Видт И. Е. Культурологические основы образования / И. Е. Видт. – Тюмень : ТюмГУ, 2002. – 164 с.
8. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – Санкт-Петербург : Петрополис, 1996. – 414 с.
9. Пелипенко А. А. Культура как система / А. А. Пелипенко, И. Г. Яковенко. – Москва, 1998. – 271 с.
10. Зинченко В. П. Культура и духовность : материалы “круглого стола” / В. П. Зинченко // Вопросы философии. – 1996. – № 2. – С. 9–10.
11. Батракова С. Н. Методология становления педагогического процесса / С. Н. Батракова // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 11–16.
12. Горноста́й П. П. Готовность личности к самореализации как психологическая проблема [Электронный ресурс] / П. П. Горноста́й. – Режим доступа: <http://users/iptelecom/net.uaA~pgorn/pub101a.html>.
13. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен ; отв. ред. и сост. П. В. Алексеев. – Москва : Школа-Пресс, 1995. – 447 с.
14. Мамардашвили М. К. Как я понимаю философию / М. К. Мамардашвили. – Москва : Прогресс : Культура, 1992. – 414 с.
15. Библер В. С. Мышление как творчество: введение в логику мысленного диалога / В. С. Библер. – Москва : Политиздат, 1975. – 398 с.
16. Зинченко В. П. Образование. Мышление. Культура / В. П. Зинченко // Новое педагогическое мышление : сборник статей. – Москва : Педагогика, 1989. – С. 91–95.

17. Белый А. Пути культуры / А. Белый // Вопросы философии. – 1990. – № 11. – С. 91–99.

18. Тиффин Д. Что такое виртуальное обучение. Образование в информационном обществе / Д. Тиффин, Л. Раджасингам. – Москва : Информатика и образование, 1999. – 311 с.

19. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века: (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский. – Москва : Совершенство, 1998. – 605 с.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2016.

Масич С. Ю. Соотношение понятий “культура” и “образование”

В статье определено, что культура и образование интегрируются на уровне социума, в историческом контексте; на уровне конкретных социальных институтов, сферы или среды развития человека; на уровне учебных дисциплин. Между ними существует диалог, при котором культура определяет смыслы образования, а образование расширяет смысловое поле культуры. Взаимодействие образования и культуры рассматривается во многих аспектах: культурологической парадигмы описания и прогнозирования образа культурного и образованного человека конкретной эпохи; раскрытие специфики культурно-образовательной среды растущего человека; поликультурного образования; культурно-исторического типа образовательной системы, обобщения, сохранения и возрождения культурно-образовательных традиций народа, этноса, нации; учебных дисциплин культурологической направленности; путей и способов развития культуры субъектов образования.

Ключевые слова: культура, образование, личность, культурно-образовательная среда, поликультурное образование, диалог, смысл, субъекты образования.

Masych S. The Correlation of the Concepts of “Culture” and “Education”

Culture and education are the focus of the entire world community, acting as a major factor of social progress and development of civilization. The intensity of the social and cultural changes leading to transformation processes in education. Changing educational paradigm due to global socio-cultural transformation leads to the formation of a new type of culture and education.

Culture identity has a fairly high degree of difficulty, so that different cultural patterns, it found a socio-cultural niche. Internalization individual cultural experience of mankind in the process of socialization is an important mechanism for the transition from a potential date. Internal development of the individual must match the culture, one of the possibilities of obtaining internal integrity of the individual and the gradual increase in inner freedom.

An important function of education is that its content it provides basic, fundamental basis of individual cultural identity, mental, moral, environmental, aesthetic, economic, legal, etc., and promotes understanding of education in the context of life and acculturation.

The interaction of education and culture can be seen in the following aspects: cultural paradigm describing and predicting the image of cultural and educated person of a particular historical epoch; disclosure of the specific cultural and educational environment rights, grows; multicultural education; cultural-historical type of educational system, synthesis, conservation and revival of cultural and educational traditions of the people, ethnic group, nation; disciplines of cultural orientation; ways of development of culture of education.

Culture and education are integrated: at the level of society in historical context; at specific social institutions, areas or medium human development; level subjects. There is a dialogue between them in which culture defines the meaning of education and education extends semantic field of culture.

Key words: culture, education, identity, cultural and educational environment, multicultural education, dialogue, meaning subjects of education.